

УДК 338.33:005.21:338.43

Чорнобай Л. М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: chornobay431@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5122-1485

Мушеник І. М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри інформаційних технологій, фізико-математичних та безпекових дисциплін,
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: mushenik77@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4379-7358

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація

Диверсифікація є важливим інструментом забезпечення сталого комплексного розвитку сільських територій, оскільки дозволяє зменшити залежність від однієї галузі чи виду діяльності та створити нові можливості для економічного зростання, раціонального використання природних ресурсів, поліпшення соціальних умов та покращення екології.

Диверсифікація дозволяє знизити ризики, пов'язані з коливаннями цін на сільськогосподарську продукцію або змінами кліматичних умов. Це створює більш стабільну економічну ситуацію для місцевих громад.

Розвиток нових галузей, бізнесів та видів діяльності створює додаткові робочі місця, підвищує рівень доходів сільського населення та зменшує міграцію. Це сприяє зміцненню соціальної структури та збереженню традиційного способу життя.

Застосування екологічно чистих технологій та сталих практик землеробства знижує негативний вплив на навколишнє середовище, допомагає зберегти природні ресурси та забезпечити довготривале ефективне використання земельних ресурсів.

Диверсифікація економіки може створити умови для залучення інвестицій у сільське господарство та інші галузі, що забезпечить додаткові фінансові надходження для розвитку місцевої інфраструктури та ринку соціальних послуг. Збільшення економічної активності на сільських територіях сприяє розвитку транспортної, комунікаційної та соціальної інфраструктури, що поліпшує доступ до послуг та сприяє підвищенню якості життя місцевого сільського населення.

Диверсифікація є важливим фактором для забезпечення сталого розвитку сільських територій, оскільки вона дозволяє створювати багатогранну, стійку економіку, покращувати соціальні умови та екологічну ситуацію. Вона вимагає комплексного підходу, який включає як економічні, так і соціальні та екологічні аспекти розвитку.

Ключові слова: сільські території, сталий розвиток, диверсифікація, сільський зелений туризм, інфраструктура, економічний розвиток, якість життя.

Вступ. Сільські території становлять близько 70% території України, де проживає 30% населення. Вони відіграють важливу роль у формуванні економіки та культурному розвитку країни. Проте на сьогодні багато сільських територіальних громад стикаються з численними викликами: від зниження чисельності населення до економічної залежності від сільського господарства, яке часто є вразливим до стрімких кліматичних змін і коливань цін на світових ринках. Війна додала викликів і загроз, що стримує розвиток усіх галузей і територій. Важливим фактором комплексного розвитку сільських територій є диверсифікація економічної діяльності на селі.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності та значення диверсифікації для забезпечення комплексного сталого розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вирішення проблем розвитку сільських територій важливими є організація комплексного розвитку сільської території на основі ретельно опрацьованої стратегії диверсифікації, що є основою формування нових робочих місць із подальшим зменшенням безробіття, зростанням доходів сільського населення; забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств відповідно до природно-кліматичних умов, власного ресурсного потенціалу та освітньо-кваліфікаційного рівня населення та підтримання екологічної надійності сільських територій [1].

Диверсифікація може бути застосована до будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності, оскільки передбачає найбільш оптимальний метод усунення будь-яких економічних диспропорцій або проблем з розподілом

усього спектра ресурсного потенціалу. У зв'язку з цим наслідком процесів переорієнтації або розширення галузевого спрямування значно ефективніше відбувається реструктуризація і підприємства, і національної економіки загалом [3].

Основна причина диверсифікації – прагнення господарств зменшити залежність від вузької товарної номенклатури [7].

Диверсифікація сільської економіки – це стратегія, спрямована на розширення економічних можливостей, створення нових секторів зайнятості, видів діяльності для зростання доданої вартості суб'єктів підприємницької діяльності, поліпшення якості життя населення та економічної стійкості територіальної громади.

Окремі науковці розглядають диверсифікацію здебільшого в маркетинговому аспекті. Так, А. Міщенко підкреслює, що диверсифікація – вид стратегії маркетингу, спрямованої на розширення сфер діяльності фірми на ринках нових продуктів, виробництво яких не пов'язано з основним виробництвом фірми [8]. В. Коноплицький характеризує диверсифікацію як одну з головних стратегій маркетингу, спрямовану на нові види діяльності фірми поза межами основного бізнесу [5].

Диверсифікація відбувається шляхом стимулювання розвитку сільського туризму, ремесл, малого бізнесу, новітніх аграрних технологій, переробки сільськогосподарської продукції та місцевих ресурсів, що дозволяє не лише зменшити залежність від аграрного сектору, але і створити стійку економіку на селі. В економічному контексті диверсифікація означає розширення кількості видів діяльності або продукції на певній території задля зменшення ризиків і забезпечення сталого розвитку. Диверсифікація дозволяє сільським громадам упевненіше та стабільніше долати виклики і економічні кризи та швидше адаптуватися до нових умов (рис. 1).

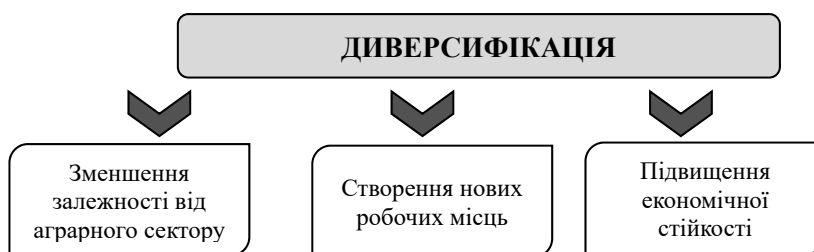


Рис. 1. Переваги диверсифікації для сільських громад

Загальновідомо, що основна ціль будь-якого суб'єкта господарювання – це отримання прибутку. На підставі того, що в основі диверсифікації лежать економічні вигоди для підприємства, а завданням диверсифікації є забезпечення розширення масштабів діяльності і зміцнення його стабільності, необхідно виокремити внутрішні мотиви та цілі, які стимулюють розширення видів виробничої діяльності підприємств [10]. До таких цілей можна віднести: забезпечення ринкової стійкості підприємства; зниження ризику, мінімізацію витрат; збільшення частки ринку; створення конкурентних переваг, підвищення рентабельності.

Хоча сільське господарство залишається основою економіки багатьох сільських територій, його можливості обмежені, і це змушує шукати нові шляхи розвитку. Одним із важливих аспектів диверсифікації є модернізація і перехід до більш ефективних і стійких аграрних практик.

Напрями диверсифікації сільського господарства:

Введення нових культур і технологій. Наприклад, в умовах зміни клімату зростає попит на посухостійкі культури. Сільським господарствам варто впроваджувати нові сорти рослин, які адаптовані до нових кліматичних умов або використовувати агрономічні методи, що знижують витрати на воду.

Органічне землеробство. Органічне виробництво є перспективним напрямом сільськогосподарської діяльності, який може забезпечити високу додану вартість і вийти на нові ринки збуту, включаючи іноземні. Крім того, це дозволяє зберігати родючість ґрунтів і зменшувати негативний вплив на екологію.

Переробка сільськогосподарської продукції. Від створення малих переробних підприємств (млину, круподерні, сироварні, цехів з переробки овочів та фруктів) до виробництва більш складних продуктів переробки, що допомагає створювати нові робочі місця, знижує логістичні витрати і стимулює зростання доданої вартості.

Основними напрямками диверсифікації діяльності для аграрних підприємств може бути перехід на виробництво екологічно чистої продукції або рідкісної продукції сільського господарства: квітникарство, декоративне та репродуктивне садівництво, розведення декоративних видів тварин та птахів, вирощування лікарських трав, виготовлення спецій, агротуризм та інше. Таким чином, господарства, забезпечуючи товарне виробництво, мають змогу підкорити нові або неосвоєні ніші ринку [6].

Аграрні підприємства з диверсифікованим виробництвом відзначаються вищою стійкістю до мінливих соціально-економічних умов і викликів, особливо в умовах мінливого зовнішнього середовища та прояву кризових явищ: інфляції, неплатежів, низької платоспроможності населення та ін.

Сучасний етап розвитку диверсифікації діяльності підприємств характеризується глобалізацією економічних відносин, конкурентною боротьбою на нових ринках сировини та збуту, переміщенням виробничих

потужностей в інші галузі та навіть країни. В умовах стрімкої глобалізації, коли зміни технології, структури потреб, географії ринків змінюються з небувалою швидкістю, з метою уникнення загрози банкрутства більшість підприємств у розвинутих країнах зрозуміли значення стратегічного менеджменту та успішно його застосовують, широко використовуючи і диверсифікацію як засіб стабілізації виробництва. При цьому диверсифікація залишається одним з основних чинників мінімізації підприємницьких ризиків, стабілізації фінансового стану та ефективним інструментом конкурентної боротьби підприємства за нові цільові ринки збуту [2].

Одним з напрямів диверсифікації сільської економіки є сільський зелений туризм. Туризм може стати рушійною силою активізації економічного розвитку сільських територій. Агротуризм, екотуризм, культурний туризм можуть приносити значні доходи і організаторам, і місцевим бюджетам, покращувати інфраструктуру та залучати інвестиції.

Можливості сільських територій для розвитку туризму:

Агротуризм. Сільські громади можуть запропонувати туристам можливість відпочити на природі, взяти участь у сільськогосподарських роботах, вивчати традиції місцевих ремесел та оцінити особливості місцевої гастрономії. Це дає додаткові доходи фермерам і підтримує розвиток місцевої економіки.

Екотуризм. В умовах зростаючого попиту на екологічний туризм сільські території можуть організовувати екологічні маршрути, сприяти збереженню біорізноманіття і пропонувати туристам досвід перебування та проведення дозвілля в природних умовах.

Культурний туризм. Розвиток культурних маршрутів, фестивалів, ярмарків, відтворення історичних подій та реставрація історичних об'єктів створюють можливості для залучення туристів і розвитку місцевого підприємства.

Серед проблем сучасного функціонування економіки важливе місце посідають питання розвитку інфраструктури. З багатьох напрямів формування інфраструктури розвиток сільської інфраструктури є одним з найважливіших. Кінцеві результати діяльності як сільського господарства, так і інших галузей сільської економіки безпосередньо залежать від стану розвитку обслуговуючих галузей. Інфраструктура, таким чином, виступає як фактор інтенсифікації економіки сільських громад. Управління розвитком інфраструктури постає важливим інструментом управління ефективністю діяльності всіх галузей і видів діяльності сільської економіки.

Сучасна інфраструктура є основою диверсифікації сільських територій. Вона забезпечує доступ до ринків, можливості для навчання, роботи і розвитку нових видів та напрямів економічної діяльності.

Розвиток інфраструктури та інформаційних технологій:

Транспорт. Забезпечення якісних доріг і транспортного сполучення між сільськими та міськими територіями дає можливість місцевим виробникам доставляти продукцію до ринків і знижує витрати, створює можливість для нарощування туристичних потоків.

Енергетична інфраструктура. Використання відновлюваних джерел енергії (сонячних панелей, вітрогенераторів) може знизити витрати на енергію, забезпечити енергетичну незалежність і сприяти екологічно чистому розвитку сільської територіальної громади.

Цифровізація сільських громад. Створення онлайн-платформ для продажу місцевої продукції дозволяє фермерам і малим підприємцям виходити на нові ринки. Це також створює можливості для віддаленого навчання і роботи.

IT у сільському господарстві. Використання технологій для моніторингу та управління агрономічними процесами дозволяє підвищити ефективність аграрного виробництва.

Крім економічного значення, диверсифікація має значний соціальний ефект, оскільки допомагає знизити рівень безробіття, скоротити міграцію сільської молоді у міста та за кордон і підвищити якість життя місцевих жителів:

Створення робочих місць. Нові галузі (сільський зелений туризм, малий бізнес, ремісництво, переробка, технологічні стартапи) дають можливість розширення зайнятості, знизити безробіття на території сільської територіальної громади.

Поліпшення якості життя. Підвищення рівня доходів та створення нових можливостей для розвитку громади веде до зростання рівня життя сільських жителів, зменшення соціальної напруги та міграційних процесів.

Залучення молоді. Диверсифікація створює умови для залучення молоді до місцевого розвитку, оскільки відкриває нові можливості для навчання, підприємницької діяльності та кар'єрного зростання.

З метою забезпечення результативності процесів диверсифікації діяльності виникає нагальна потреба у формуванні ресурсного потенціалу з урахуванням сукупності інноваційно-інформаційних факторів, що впливають на нього і водночас визначають його ефективність. Основними дієвими аспектами економічної системи використання факторів є такі як: екологічний, соціальний, економічний, виробничий та фінансовий, які своєю чергою формують єдину сукупність невід'ємних елементів системи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу [4].

Висновки. Диверсифікація є важливим інструментом забезпечення комплексного розвитку сільських територій. Вона сприяє економічній стабільності, поліпшенню соціальних умов і створенню нових можливостей для сільських громад. Для успішного впровадження диверсифікації необхідно розробити стратегію диверсифікації,

забезпечити комплексний підхід, що включає розширення секторів економіки, модернізацію інфраструктури та залучення нових технологій. Це дозволить забезпечити стійкий і збалансований соціально-економічний розвиток сільських територій.

Список використаних джерел

1. Бахчиванжи Л.А., Павлова О.Ю. Диверсифікація діяльності аграрних підприємств як стратегія управління соціально-економічним розвитком. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6. С. 84–91.
2. Богуславський Є.І., Шибалкіна Ю.С. Стратегія диверсифікації: вибір моменту старту. *Журнал «Соціальна економіка»*. 2009. № 21. С. 182–189.
3. Борисова В.А. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва фермерських господарств. Суми : Довкілля, 2002. 202 с.
4. Вишневецька О.М. Формування та оцінювання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Вісник ХНАУ*. 2007. № 3. С. 27–32.
5. Коноплицький В., Філіна А. Тлумачний словник економічних термінів. Київ : Альтерпрес, 1996. 448 с.
6. Макаренко М.В. Технологія управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 114–119.
7. Мармуль Л.О., Радева М.М. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2006. 198 с.
8. Міщенко А.П. Стратегічне управління : навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2003. 250 с.
9. Ткачук В.І. Диверсифікація аграрного підприємства : монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2011. 268 с.
10. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / Шпичак О.М., Саблук П.Т., Ситник В.П. Київ : ІАЕ, 2000. 585 с.

Chornobai L. M.

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of Management and Public Administration,
Higher educational institution "Podillia State University"
Kamianets-Podilskiy, Ukraine
E-mail: chornobay431@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5122-1485*

Mushenyk I. M.

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of Information Technologies, Physics, Mathematics and Security Disciplines
Higher educational institution "Podillia State University"
Kamianets-Podilskiy, Ukraine
E-mail: mushenik77@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4379-7358*

DIVERSIFICATION AS A TOOL FOR ENSURING THE INTEGRATED DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Abstract

Diversification is an important tool for ensuring the sustainable integrated development of rural areas, as it allows you to reduce dependence on one industry or type of activity and create new opportunities for economic growth, rational use of natural resources, improvement of social conditions and improvement of the environment.

Diversification allows you to reduce the risks associated with fluctuations in prices for agricultural products or changes in climatic conditions. This creates a more stable economic situation for local communities.

The development of new industries, businesses and types of activities creates additional jobs, increases the income level of the rural population and reduces migration. This contributes to strengthening the social structure and preserving the traditional way of life.

The use of environmentally friendly technologies and sustainable agricultural practices reduces the negative impact on the environment, helps to preserve natural resources and ensure long-term effective use of land resources.

Diversification of the economy can create conditions for attracting investments in agriculture and other sectors, which will provide additional financial revenues for the development of local infrastructure and the market for social services. Increased economic activity in rural areas contributes to the development of transport, communication and social infrastructure, which improves access to services and contributes to improving the quality of life of the local rural population.

Diversification is an important factor in ensuring the sustainable development of rural areas, as it allows creating a multifaceted, resilient economy, improving social conditions and the environmental situation. It requires an integrated approach that includes both economic and social and environmental aspects of development.

Key words: *rural areas, sustainable development, diversification, rural green tourism, infrastructure, economic development, quality of life.*

References

1. Bakhchyvanzhy, L.A., & Pavlova, O.Y. (2013). Dyversyfikatsiya diyalnosti ahrarykh pidpryyemstv yak stratehiya upravlinnya sotsialno-ekonomichnym rozvytkom [Diversification of agricultural enterprises as a strategy for managing socio-economic development]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 6, 84–91 [in Ukrainian].
2. Bohuslavskyy, Y.I., & Shybalkina, Y.S. (2009). Stratehiya dyversyfikatsiyi: vybir momentu startu [Diversification strategy: choosing the starting point]. *Zhurnal «Sotsial'na ekonomika» – Journal “Social Economy”*, 21, 182–189 [in Ukrainian].
3. Borysova, V.A. (2002). *Dyversyfikatsiya silskohospodarskoho vyrobnytstva fermerskykh gospodarstv [Diversification of agricultural production of farms]*. Sumy: Dovkillya [in Ukrainian].
4. Vyshnevskya, O.M. (2007). Formuvannya ta otsynuyvannya resursnoho potentsialu silskohospodarskykh pidpryyemstv [Formation and assessment of resource potential of agricultural enterprises]. *Visnyk KHNAU – Bulletin of the KhNAU*, 3, 27–32 [in Ukrainian].
5. Konoplytskyy, V., & Filina, A. (1996). *Tlumachnyy slovnyk ekonomichnykh terminiv [Explanatory Dictionary of Economic Terms]*. Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].
6. Makarenko, M.V. (2010). Tekhnolohiya upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospromozhnistyu pidpryyemstva [Technology of management of international competitiveness of the enterprise]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Current problems of economy*, 4, 114–119 [in Ukrainian].
7. Marmul, L.O., & Radyeva, M.M. (2006). *Mekhanizm formuvannya dyversyfikatsiyanoi polityky pidpryyemstva v umovakh transformatsiyanoi ekonomiky [Mechanism for forming diversification policy of an enterprise in the context of transformational economy]*. Kyiv: NNTS IAE [in Ukrainian].
8. Mishchenko, A.P. (2003). *Stratehichne upravlinnya [Strategic management]*. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
9. Tkachuk, V.I. (2011). *Dyversyfikatsiya ahrarykh pidpryyemstva [Diversification of agricultural enterprise]*. Zhytomyr: ZHNAEU [in Ukrainian].
10. Shpychak, O.M., Sabluk, P.T., & Sytnyk, V.P. (2000) *Tsiny, vytraty, prybutky ahrovyrobnytstva ta infrastruktura prodovol'chyykh rynkiv Ukrayiny [Prices, costs, profits of agricultural production and infrastructure of food markets of Ukraine]*. Kyiv: IAE [in Ukrainian].